

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۹۸۱

شهید بهشتی

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

«پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی»

موضوع:

مقایسه‌ی وضعیت هویت در دانشجویان شاهد و غیر شاهد

استاد راهنما:

دکتر عصمت دانش

استاد مشاور:

دکتر کاظم رسولزاده طباطبایی

اساتید داور:

دکتر رسول روشن

دکتر شهریار شهیدی

پژوهشگر:

نفیسه شیخ حسن

تابستان ۱۳۸۶

۱۳۸۶ / ۸ / ۲۸

۱۰۴۱۱۳

تقدیم

همیشه، ماندن برترین نیست

همیشه رفتن آن حضور ناب نیست

گاهی میان رفتن و ماندن هیچ فرقی نیست!!!

- دل‌تنگم؛ باشد!

- او را نمی بینم؛ باشد!

- در خانه نیست؛ باشد!

- اصلاً مرهم نیست!!!

اصلاً، درست اینست که او در خانه دل جای دارد!

نرم و سرریزان...

تقدیم به روان پاک پدرم و هم‌زمان غیورش

و مادرم، این گل همیشه بهار زندگی!

وتو!

که برایم عزیزترینی...

۱۳۸۶ / ۱۸ / ۲۸

تقدیر

عارفان علم عاشق می شوند

بهترین مردم معلم می شوند

عشوه با دانش مکمل می شود

هر که عاشق شد معلم می شود

با حمد و سپاس فراوان به درگاه خداوند مهربان، که به من فرصتی داد تا

بیاموزم اگر در قلب یک انسان گوشه تازه ای را به او بنمایانم، بیهوده نزیسته ام!

و با قدردانی از اساتید فرزانه ای که با کلام و عملشان و در محضر متواضع و

مهربانشان، به من بسیار آموختند!

همچنین تشکر صمیمانه از محضر خانم دکتر عصمت دانش و جناب آقای

دکتر سید کاظم رسول زاده طباطبایی که در انجام این تحقیق من را یاری رساندند!

خداوند مهربان، همیشه نگهدارشان!

درس معلم ار بود، زمزمه محبتی

جمعه به مکتب آورد، طفل گریز پای را

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی و مقایسه وضعیت هویت در دانشجویان شاهد و غیر شاهد می پردازد. بدین منظور تعداد ۳۹۰ نفر از دانشجویان کارشناسی دانشگاه شاهد (۹۰ نفر شاهد و ۳۰۰ نفر غیر شاهد) با روش تصادفی طبقه ای انتخاب و وضعیت هویتی آنان با پرسشنامه منزلت من آدامز (EOM - EIS-2) بررسی گردید و داده ها با استفاده از روش آماری Z برای مقایسه نسبت ها و مجذور خی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج بدست آمده حاکی از نسبت بالای هویت یافتگی دانشجویان (۷۱/۵ درصد) در مقایسه با سایر وضعیتهای هویتی دیگر می باشد. همچنین تفاوت معناداری بین نسبت هویت یافتگی در دانشجویان شاهد و غیر شاهد بدست آمد که بیانگر نسبت بالای هویت یافتگی دانشجویان شاهد در مقابل دانشجویان غیر شاهد می باشد. میان نسبت هویت یافتگی در دانشجویان دختر و پسر غیر شاهد تفاوت معناداری به نفع دانشجویان دختر مشاهده گردید اما میان دانشجویان دختر و پسر شاهد تفاوت معناداری مشاهده نشد.

کلید واژه: وضعیت هویت، دانشجوی شاهد، دانشجوی غیر شاهد.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فهرست جداول

فهرست نمودارها

فهرست اشکال

فصل اول: کلیات

۱	مقدمه
۵	بیان موضوع و مسئله پژوهش
۱۱	اهمیت و ضرورت پژوهش
۱۳	اهداف پژوهش
۱۳	سئوالات پژوهش
۱۴	فرضیه های پژوهش
۱۴	متغیرها و تعاریف عملیاتی آنها
۱۶	خلاصه فصل

فصل دوم: گستره علمی موضوع و پیشینه پژوهش

	مقدمه
۲۰	تعاریفی از هویت
۲۱	هویت از دیدگاه نظریه پردازان مختلف
۲۲	دیدگاه اریکسون
۲۵	دیدگاه گلاسر
۲۶	دیدگاه کیگان

۲۷	دیدگاه بلوس
۲۸	دیدگاه لوینگر
۳۰	دیدگاه مارشیا
۳۴	الف) وضعیت هویت موفق
۳۵	ب) وضعیت دیررسی هویت (بحران زده)
۴۱	ج) وضعیت زودرسی هویت (دنباله رو)
۴۵	د) وضعیت سردرگمی هویت (پراکندگی)
۴۸	انتقادات وارده بر نظریه مارشیا
۵۰	دیدگاه بورک
۵۵	دیدگاه گروتیوانت
۵۷	دیدگاه واترمن
۶۰	دیدگاه اسلام
۶۳	انواع هویت
۶۳	هویت فردی
۶۳	خود شناسی
۶۵	هدف زندگی
۶۵	خلاقیت
۶۶	وحدت با خود
۶۶	مسئولیت پذیری
۶۶	تصحیح برداشتهای شخصی
۶۷	پذیرش جنسیت
۶۷	همانند سازی متعادل
۶۸	بازآفرینی خاطرات کودکی

۶۸	تحلیل رویدادها
۶۹	مثبت گرایی
۶۹	پرورش تواناییهای فردی
۶۹	هویت خانوادگی
۶۹	پذیرش
۷۰	تکریم منزلت
۷۰	تبادل عاطفی
۷۱	مشورت
۷۱	درک و تفاهم
۷۱	هویت ملی
۷۲	عوامل آسیب زای هویت ملی
۷۲	پدیده دو فرهنگی
۷۲	ملی گرایی افراطی
۷۲	فقدان آگاهی
۷۳	غرب باوری
۷۳	نفی مفاخر ملی
۷۳	هویت دینی
۷۳	هویت گروهی
۷۴	هویت اجتماعی
۷۴	هویت فرهنگی
۷۴	هویت قومی
۷۵	هویت جمعی
۷۵	چرخه رشد هویت

۷۷	تغییرات متوالی در شکل گیری هویت
۷۸	الگوی پیش رونده
۷۸	الگوی پس رونده
۷۹	شکل گیری هویت در حالت ایستا
۸۰	فرایند تحول هویت
۸۰	دوره راهنمایی
۸۲	دوره دبیرستان
۸۳	شکل گیری هویت در بین دانشجویان
۸۶	نقش عوامل مختلف بر شکل گیری هویت
۸۶	نقش عوامل اجتماعی بر شکل گیری هویت
۸۸	نقش عوامل فرهنگی بر شکل گیری هویت
۹۰	نقش عوامل مذهبی بر شکل گیری هویت
۹۱	نقش جنسیت بر شکل گیری هویت
۹۵	نقش خانواده بر شکل گیری هویت
۱۰۱	نقش پدر در دوران بلوغ و نوجوانی
۱۰۲	اختلالات ناشی از فقدان پدر
۱۰۳	اختلالات رفتاری
۱۰۳	ناسازگاری و انحرافات
۱۰۳	عصیان و سرکشی
۱۰۴	پرخاشگری
۱۰۴	عبارات نامناسب
۱۰۵	نق زدن و انتقاد
۱۰۵	اختلالات شناختی

۱۰۶	اثرات فقدان پدر در شخصیت
۱۰۷	اختلالات عاطفی
۱۰۷	اضطراب و نا امنی
۱۰۷	استرس
۱۰۸	احساس خلاء
۱۰۸	زود رنجی و حساسیت
۱۰۹	احساس ترس
۱۰۹	فقدان واکنش عاطفی
۱۱۰	آثار مرگ والدین بر نوجوانان و بزرگسالان
۱۱۲	پیشینه پژوهشی
۱۱۲	پژوهشهای انجام شده در زمینه هویت در ایران
۱۱۲	پژوهشهای انجام گرفته در زمینه هویت در خارج از ایران
۱۲۴	خلاصه فصل

فصل سوم: روش پژوهش

	مقدمه
۱۲۶	روش پژوهش
۱۲۷	جامعه آماری، حجم گروه نمونه و روش نمونه گیری
۱۲۹	گردآوری اطلاعات پژوهش
۱۲۹	۱. پرسشنامه منزلت هویت من آدامز (EOM- EIS-2)
۱۳۴	۲. نحوه نمره گذاری آزمون (EOM-EIS-2)
۱۳۵	روش تجزیه و تحلیل اطلاعات پژوهش
۱۳۶	خلاصه فصل

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

مقدمه
الف - تجزیه و تحلیل اطلاعات توصیفی ۱۳۹
ب - تجزیه و تحلیل سوالات و فرضیه‌های پژوهش ۱۴۸
فرضیه اول ۱۴۸
فرضیه دوم ۱۴۹
فرضیه سوم ۱۵۱
فرضیه چهارم ۱۵۲

فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری

مقدمه
الف - بحث و نتیجه‌گیری در ارتباط با متغیرهای پژوهشی ۱۵۴
فرضیه اول ۱۵۴
فرضیه دوم ۱۵۵
فرضیه سوم ۱۵۷
فرضیه چهارم ۱۵۹
بحث و نتیجه‌گیری کلی ۱۶۰
محدودیتها ۱۶۶
پیشنهادها ۱۶۶
فهرست منابع فارسی ۱۶۷
فهرست منابع لاتین ۱۷۳
پیوست الف) پرسشنامه منزلت هویت فرد (EOM- EIS-2) ۱۷۵
چکیده انگلیسی

فهرست اشکال

- شکل شماره ۱-۲: مولفه های فرایند کنترل هویت بورک ۵۴
- شکل شماره ۲-۲: پیامدهای بازخورد هماهنگ و ناهماهنگ هوین فرد کرپلمن ۵۴

فهرست جداول

- جدول شماره ۱-۲: ارتباط کاوشگری و متعهد با پایگاه هویت مارشیا ۳۱
- جدول شماره ۲-۲: اطلاعات مربوط به وضعیت هویتی از دیدگاه مارشیا ۳۳
- جدول شماره ۱-۳: توزیع دانشجویان شاهد و غیر شاهد در جامعه آماری ۱۲۸
- جدول شماره ۲-۳: تعداد گروه نمونه به تفکیک شاهد ، غیر شاهد و دانشکده ها ۱۲۹
- جدول شماره ۳-۳: ضریب اعتبار پرسشنامه (EOM-EIS-2) در دانشجویان ایرانی ۱۳۰
- جدول شماره ۳-۴: ضریب اعتبار پرسشنامه (EOM-EIS-2) در دانشجویان ایرانی به فاصله یک ماه ۱۳۱
- جدول شماره ۱-۴: وضعیت هویت به تفکیک دانشجویان شاهد و غیر شاهد ۱۳۹
- جدول شماره ۲-۴: وضعیت هویت دانشجویان به تفکیک سن و شاهد و غیر شاهد ۱۴۱
- جدول شماره ۳-۴: وضعیت هویت دانشجویان برحسب جنس ۱۴۲
- جدول شماره ۴-۴: وضعیت هویت دانشجویان بر حسب وضعیت تاهل ۱۴۳
- جدول شماره ۵-۴: وضعیت هویت دانشجویان بر حسب رشته تحصیلی ۱۴۵
- جدول شماره ۶-۴: وضعیت هویت دانشجویان بر حسب نوع سکونت ۱۴۷
- جدول شماره ۷-۴: نتایج آزمون مجزور خی تک متغیره برای فرضیه اول پژوهش ۱۴۹
- جدول شماره ۸-۴: نتایج آزمون همگونی کاسکور برای فرضیه دوم پژوهش ۱۵۰
- جدول شماره ۹-۴: نتایج آزمون Z مقایسه نسبت هویت یافتگی در دانشجویان شاهد و غیر شاهد ۱۵۰
- جدول شماره ۱۰-۴: نتایج آزمون Z مقایسه نسبت هویت یافتگی در دانشجویان دختر و پسر شاهد ۱۵۱

جدول شماره ۴-۱۱: نتایج آزمون Z مقایسه نسبت هویت یافتگی در دانشجویان دختر و پسر
غیرشاهد..... ۱۵۲

فهرست نمودارها

- نمودار شماره ۴-۱: وضعیت هویت دانشجویان به تفکیک شاهد و غیر شاهد ۱۴۰
- نمودار شماره ۴-۲: وضعیت هویت دانشجویان برحسب جنس ۱۴۲
- نمودار شماره ۴-۳: وضعیت هویت دانشجویان بر حسب وضعیت تاهل ۱۴۴
- نمودار شماره ۴-۴: وضعیت هویت دانشجویان بر حسب رشته تحصیلی ۱۴۶
- نمودار شماره ۴-۵: وضعیت هویت دانشجویان بر حسب نوع سکونت ۱۴۷

فصل اول: کلیات

- مقدمه
- بیان مسئله
- اهمیت و ضرورت پژوهش
- اهداف تحقیق
- سؤالات اصلی پژوهش
- تعریف متغیرها و واژه‌های تحقیق

مقدمه

هویت^۱ از جمله موضوعاتی است که امروزه مد نظر روانشناسان، جامعه شناسان و سیاستمداران است و هر کدام به تبع ارتباط خود با این موضوع به اهمیت آن می‌پردازند. برای روانشناسان آنچه اهمیت دارد، ثبات هویت افراد، کسب هویت موفق و گذر موفقیت آمیز از بحران هویت است (یاسایی، ۱۳۸۰).

مفهوم «هویت من» در بین سالهای ۱۹۴۶-۱۹۵۰ توسط اریکسون در روان شناسی، مطرح گردید (شرفی، ۱۳۸۰). هویت از نظر اریکسون عبارت است از افتراق و تمیزی که فرد بین خود و دیگران قایل می‌شود. هویت فردی یک سازه روانی _ اجتماعی است و شامل طرز فکر، عقاید فرد و نحوه ارتباط او با دیگران می‌شود. هویت به طور سنتی در مقابل جمله من کیستم؟ ظاهر می‌گردد و مارشیا با استفاده از تعریف اریکسون در مورد هویت می‌گوید:

«شکل‌گیری هویت، یک رویداد مهم در رشد شخصیت انسان است. در اواخر نوجوانی، تحکیم هویت نشاندهنده پایان کودکی و شروع بزرگسالی است. شکل‌گیری هویت شامل ترکیبی از مهارتها، باورها و همانند سازی‌های کودکی است که منجر به یک کل کم و بیش یکتا و پیوسته می‌گردد و برای فرد جوان نیز، حسی از پیوستگی با گذشته و هم جهت‌گیری بسوی آینده را فراهم می‌نمایند» (برزونسکی^۲ و کلک، ۲۰۰۰).

¹ - Identity

² -Berzonsky, M.D. & kulk, L.

از واژه هویت، نخستین بار فروید، فقط یکبار، آنهم بصورت تصادفی استفاده نمود و سپس آن را با معنای ضمنی روانی _ اجتماعی درهم آمیخت. در آن زمان فروید سعی می‌کرد از یک هویت درونی برای تشکیل مفهوم ضمنی در میان مردم یهود صحبت کند که کمتر بر نژاد و مذهب تکیه داشتند و تاکید آنان بیشتر برای آمادگی برای زندگی کنونی و عاری از تعصب و کاملاً عقلانی بود. اما در اینجا اصطلاح هویت با یک معنای ضمنی به ارزشهای منحصر به فردی اشاره می‌کند که با گذشته منحصر بفرد شخص بوجود آمده است. یعنی او بر اساس این فرایند به هویت تکیه می‌کند (استیتس و بورک، ۲۰۰۲)

اریکسون هشت مرحله روانی _ اجتماعی را مطرح کرد که هر مرحله تکلیف ویژه‌ای را نشان می‌دهد و این تکلیف فائق آمدن بر «بحران» است. مقصود از «بحران» تصمیم هوشیارانه در مواجهه با تکلیف رشدی هر مرحله است که بمنظور فراهم نمودن رشد مثبت، باید بطور مناسبی حل شود (برزونسکی، ۲۰۰۴).

مرحله هویت یابی در مقابل سردرگمی نقش به عنوان هسته نظریه اریکسون در مراحل هشت گانه رشد روانی _ اجتماعی او مطرح گردیده است. اریکسون ضمن آنکه به عواملی روانی و زیست شناختی در رشد هویت انسانی توجه نمود، عوامل فرهنگی _ اجتماعی را هم در نظر گرفت و تکلیف نوجوان در شرف ورود به بزرگسالی را تلفیق سایقهای جنسی جدید و خواسته‌های اجتماعی دانست که شخص سالم و کاملاً یکپارچه‌ای را به وجود می‌آورند،

¹- Stets, J. & Burk, P. J.

اریکسون این یکپارچگی را هویت نامید. مارشیا^۱ در تفسیر عقاید اریکسون می‌گوید: "اریکسون این مرحله از چرخه زندگی را به عنوان زمان رشد، تعهد، شغل و جهان بینی می‌داند و رویارویی با چنین تکالیف بزرگسالی قریب الوقوعی، از قبیل کسب یک شغل ویا شهروند شدن، نیازمند این است که فرد همانند سازی‌های کودکی را به گونه‌ای ترکیب کند که هم بتواند رابطه متقابل را با جامعه برقرار نماید و هم احساس پیوستگی در مورد خود داشته باشد" (آلبرتس و مایر، ۱۹۹۸ به نقل از فارسی نژاد).

بر اساس آثار اریکسون، مارشیا روی آورد منزلت هویتی چهارگانه را برای توضیح فرایند تحول و ساختار هویت من ارائه نمود. الگوی چهارگانه منزلت من مارشیا با توجه به تجربه بحران هویت و عهده دار شدن (تعهد) تدوین شده است که به ترتیب ضعیف ترین سطح قدرت : سردرگمی هویت^۲، دنباله روی (هویت زودرس)، بحران زدگی (هویت دیررس)، و هویت یافتگی یا هویت موفق^۳ می‌باشند. پس از طی یک دوره بررسی‌های جدی و نهایتاً انتخاب و تعهد نسبت به اهداف و برنامه‌های زندگی، افراد به منزلت هویت یافتگی دست می‌یابند که بالاترین سطح از نظر سازش یافتگی و قدرت من است و در مقایسه با منزلت دنباله رو، فرد با چنین هویتی دارای یک من قوی و منعطف می‌باشد (برزونسکی، ۲۰۰۴).

¹ - Marcia, J. E.

² - Foreclosure

³ - Achievement

مطالعات بسیاری از گذشته تا به امروز برای شناخت عوامل تاثیر گذار بر هویت افراد، از قبیل رشد شناختی_ عاطفی، عوامل اجتماعی، فرهنگی، ساختار خانوادگی فرد، مذهب جنسیت و جز آن انجام شده است. اریکسون اشاره می کند که تحول هویت زنان و مردان متفاوت است. او معتقد است که اصولاً گرایش مردان به سوی شغل و تعهدات جهانی (جهان بینی) و زنان به ازدواج و فرزندپروری است. برخی از محققان معتقد هستند که ترتیب مراحل مطرح شده برای زنان و مردان متفاوت است و یک نظر این است که برای مردان مرحله هویت مقدم بر صمیمیت است در حالی که برای زنان مرحله صمیمیت مقدم بر هویت است (شوارتز، ۲۰۰۲).

والدین نقش مهمی در رشد هویت نوجوانان خود دارند. مفهوم اولیه من در نوزادی و از طریق ارتباطی اعتماد آمیز با شکل درون فکنی شده والدین پدیدار می شود. اگر کودک بتواند رابطه ای امن را تجربه کند، به وجود متمایز خود از شریک رشدی اش پی می برد. درون فکنی تصویر والدین با اتحاد با آن، مقدمه دستیابی به شکل های بالغتر هویت است. پس از این مرحله در کودکی، همانند سازی- که مکانیزم اش شبیه بودن به دیگرانی است که مورد تحسین هستند و به خود گرفتن ارزشها و قوانین آنها- باعث ساختاریابی اولیه من می شود. نقصان در هر یک از مراحل زیربنایی، می تواند تاخیر و شکست در هویت یابی نوجوانی را در پی داشته باشد (اریکسون، ۲۰۰۰).

¹ - Schwartz, S.J.

افزایش روز افزون دانشجویان شاهد (فرزندان شهید دانشجو) بعنوان قشری که دارای تجربه محرومیت از پدر هستند، این سؤال را در ذهن ایجاد می‌کند که آیا نتایج علمی بدست آمده از سایر تحقیقات در مورد گروههای فاقد پدر، با توجه به شرایط ویژه این قشر، قابل تعمیم است؟ هر چند نمیتوان به قطعیت رشد دانشجویان در دانشگاه را یک مرحله تثبیت شده دانست اما از حضور و اهمیت آن نیز نمی‌توان غافل شد. در تحقیق حاضر علاوه بر بررسی وضعیت هویت در دانشجویان، به مقایسه آن (وضعیت هویت) نیز در دو گروه دانشجویان شاهد و غیر شاهد پرداخته می‌شود.

بیان موضوع و مسئله پژوهش

موضوعی که در پژوهش حاضر به آن پرداخته شده، بررسی وضعیت چهارگانه هویتی در دانشجویان کارشناسی و مقایسه آن بین دو گروه دانشجویان شاهد و غیر شاهد می‌باشد. لذا با بررسی تاثیرات خانواده و والدین، بخصوص نقش پدر در شکل‌گیری هویت افراد، به بیان کاملتر مسئله مورد پژوهش پرداخته میشود.

بنابر نظر اریکسون، فرایند «هویت یابی» که عموماً طی نوجوانی رخ می‌دهد، از فرایندهای درون فکنی و همانند سازه‌های کودکی متمایز است. هنگامی که نوجوان بعضی از این همانند سازه‌های کودکی را بر اساس علائق، استعدادها و ارزشهای انتخاب کرده و سایر آنها را رد می‌کند. شکل‌گیری هویت رخ می‌دهد، هویت به طور ناگهانی در نوجوانی ظهور نمی‌کند، بلکه در برگزیده مراحل اولیه رشد است و حتی پس از نوجوانی نیز تداوم

می‌یابد (شوارتز، ۲۰۰۰).

از نظر مارشیا هویت یک ساختار روانشناختی و فرایندی است که به کندی تغییر می‌کند. هویت نظریه‌ای است که فرد در مورد خود دارد (که لزوماً به طور کامل خود آگاه نیست) و در وی احساس مثبتی در مورد خودش ایجاد می‌کند. این نظریه خود یا ساختار هویت همواره زیر سطح آگاهی نیست مگر هنگامی که فرد در معرض تجربه‌ای قرار گیرد که بتواند موازنه ایجاد شده را برهم بزند. در آن زمان است که فرد از خودش آگاه می‌شود و پس از آن در حالتی مطلوب، ساختار هویت را در جهت اصلاح می‌کند تا با تجربه جدید مطابقت پیدا کند. شکل‌گیری هویت طی مراحل پشت سرهم روی می‌دهد و در صورت وجود یک محیط مناسب شکل‌گیری هویت یک حادثه طبیعی در رشد شخصیت انسان است (آلبرتس و مایر، ۱۹۹۸ به نقل از فارسی نژاد).

فرایند رسیدن به شخصیت وحدت یافته دوره بزرگسالی از همانند سازی‌های قبلی و عوامل مؤثر دیگر، از جمله تفاوت‌های جنسی و نقش عوامل اجتماعی نشأت می‌گیرد. ریشه‌های شکل‌گیری هویت، از تجربیات و همانند سازی‌های کودکی نشأت می‌گیرد، در این دوره که به عنوان دوره دگر پیروی در تقلید نقشها مطرح است، کودک می‌کوشد تا با والدین همانندسازی کند و غالباً با تعریف والدین خود را می‌شناسد و دچار مشکل خاصی در این زمینه نیست. در نوجوانی مسأله هویت به شکل مهمی در زندگی فرد وارد می‌شود بهمین دلیل، رشد هویت را مشخصه اواخر نوجوانی دانسته‌اند در واقع شکل‌گیری هویت در نوجوانی به عنوان یک فرایند